

آداب باغ اسپار کردن (بیل زدن) در دره چنار ملایر

قدرت الله مهدیان

کشاورزان زحمتکش و سختکوش دره چنار ملایر همه ساله بعد از چهلیم بهار زمین باغ انگور خود را بیل می‌زنند و آن را آماده می‌کنند به این کار اصطلاحاً «باغ اسپار» می‌گویند. (bâq aspâr)

در گذشته که بیشتر مردم کشاورز و باغدار بودند به روش کمکی و بلاعوض در باغ اسپار یکدیگر شرکت می‌کردند، ولی امروزه روش کار به صورت «آیم به آیم» (āyam be āyam) یا نفر به نفر یا آدم به آدم انجام می‌شود.

در کنار دم یا تیغه بیل جای پای چوبی یا «اسپر» (espar) وجود دارد که مخصوص فشار آوردن به آن است. این بیل نوک (دم) باریک و تیز برای بهتر شکافتن زمین دارد و قد (ارتفاع) تیغه بیل هم نسبتاً زیاد است تا به عمق بیشتری از زمین برسد.

برای اینکه کار به صورت منظم و راحت‌تر انجام شود کشاورزان باغدار در کنار هم در دسته‌های چند

چون زمین باغ انگور (تاکستان) را نمی‌توان به راحتی با وسایل جدید کشاورزی شخم (بیل) زد، پس کشاورزان در اکثر باغ‌ها از روش بیل زدن (باغ اسپار) برای زیر و رو کردن خاک پای درختان مو بهره می‌گیرند.

ابزار اصلی کار در باغ اسپار یک نوع بیل مخصوص است که به آن بیل «اسپره‌دار» (espare dâr) می‌گویند.

نفری قرار می‌گیرند. در این شیوه کار امکان گپ و گفت دو نفره و چند نفره هم فراهم می‌شود. معمولاً دسته‌های سه نفری، مناسب باغ انگور و بیل‌زدن هر کرت (kart) و بنه (boneh) (دو طرف کرت) است.

درباره کار دسته‌جمعی ضرب‌المثلی در بین اهالی وجود دارد که می‌گویند: «راه با رفیق خوشه و حرف و تیارت (tyiârt) و گپ و گو کار مشکل را آسان و راه دراز را کوتاه می‌کند.»

در این طریق بیل‌زدن برای صاحب باغ هم کار نظارت و پذیرایی از کمکی‌ها و بیل‌زن‌ها آسان‌تر می‌شود. برای اینکه بازده کار بیشتر شود هر چپ پا (چپل = čapol) را در کنار یک نفر راست پا قرار می‌دهند تا خاک جوی و پشته را برگردانند (پشت و رو کنند).

در اصطلاح کشاورزی به زمین پست، آبخور (اوخور = ovxor) یا جو (ju) گفته می‌شود و درخت مو هم در تاجکستان به صورت «ردیف کار» در زمین کاشته می‌شود و هرچند کرت را یک «تخته باغ» می‌گویند و برای اینکه شیب زمین هم دچار مشکل نشود عمل باغ اسپار را یک سال از سمت چپ و سال بعد از طرف راست انجام می‌دهند. به این ترتیب شیب اولیه باغ حفظ می‌شود.

افراد کمکی یک یا دو روز قبل دعوت و آماده می‌شوند و صبح زود روز شروع باغ اسپاری به خانه صاحب باغ می‌روند تا همراه او به باغ بروند. به محض وارد شدن به باغ همه صلوات می‌فرستند و برای پرباری باغ و دوری از گزند آفت دعا می‌کنند.

بیل‌زن‌ها هم بر حسب بنیه و به صورت قوی و ضعیف کنار هم قرار می‌گیرند تا تمام زمین یک‌دست بیل بخورد، چون زیر و رو کردن باغ باید دقیق باشد و تمام زمین

برگردانده شود تا ریشه علف‌های هرز مثل «ملهور» (شیرین‌بیان) و باغ مُرز (morz) از خاک خارج شود.

اگر باغ اسپاری به موقع و درست انجام نشود، گیاه انگلی رشکک (reškak) از بین نمی‌رود و رشد می‌کند و خود را به ساقه‌های مو می‌رساند و به آن می‌پیچد و سپس به ساقه‌های جوان می‌رسد و به باغ آسیب می‌رساند.

بیل‌زدن باغ انگور کار بسیار سختی است که به نیروی زیادی نیاز دارد، به ویژه زمانی که این کار به صورت جخت (jexet) (مسابقه) و با شتاب انجام شود. به همین دلیل صاحب باغ انگور سعی می‌کند بهترین پذیرایی را از افراد با غذاهای مناسب و مقوی به عمل آورد.

بانوی خانه، صبح، شیربرنج و سرشیر (خامه) را با چای به باغ می‌برد و در نوبت پالرز (pâlarza) (زمانی بین صبحانه و نهار و همچنین بین زمان نهار و شام) کوره، شیر، باسلق و مغز گردو برای اسپارکن‌ها آماده می‌کند.

باسلق، مغز گردو و برگه قیسی را به صورت مشت یا به قول معروف چنگی (čengi) به بیل‌زن‌ها می‌دهند و یک یا دو مشت (چنگ) سهم هر کدام از آنهاست که در جیبشان می‌ریزند و هر از گاهی دانه‌ای از آن را به دهان می‌اندازند.

در مورد چنگی و پذیرایی در باغ اسپاری هم قصه‌ای از قدیم نقل می‌شود که خلاصه آن بدین شرح است:

در زمان خیلی قدیم صاحب باغی در موقع اسپار کردن باغ، یکی از کمکی‌هایی را که در حال بیل‌زدن باغ بود به دور از چشم بقیه به گوشه‌ای می‌برد (به اصطلاح او را هنا (henâ) می‌کرد) و در خلوت یک چنگ آجیل می‌داد که برای «پالرز» آورده بود و به او سفارش می‌کرد که به دیگران نگوید، چون مقدار آجیل

صاحب باغ می‌دهد نون و کره
 بیل می‌زنم تا جانم در ره
 نون می‌خورم نون و دوغ
 بیل می‌زنم از دروغ
 نون می‌خورم نون و کره
 بیل می‌زنم تا اسپره (تا انتهای بیل، محل فشاردادن پا)

لباس کار بیل‌زن‌ها

بیل‌زن‌ها شلوار کوتاه کرباسی می‌پوشند که پاچه آن را تا سر زانو تا (قد) می‌زنند تا شلوار به شاخه‌ها و دستک‌های مو گیر نکند. دستمال باریکی هم به سر می‌بندند تا عرق پیشانی (پشنی = pešeny) وارد چشم آنها نشود.

یک نفر به نام «تربر» (tarbor) و «خشک‌بر» شاخه‌های صاف درخت مو را می‌برد تا موقع کار مزاحم بیل‌زن‌ها نباشد.

هر بیل‌زن کیسه‌ای به همراه دارد از جنس جاجیم برای نگهداری لوازم و خوراکی‌هایی که موقع کار نیاز است.

بعضی از صاحبان کار آجیل و خوراکی‌ها را صبح زود بین باغ‌اسپارگرها تقسیم می‌کنند و به هر کدام مقداری «باسلق»، «موجوغ» و «قاووت» می‌دهند.

موجوغ از شیر انگور، آرد جو، شاهدانه و مغز گردو و به شکل قالب پنیر کوچکی درست می‌شود.

«قاووت» هم مخلوطی از آرد جو، شاهدانه، مغز گردو، زنجبیل و شیر انگور است که می‌گویند بسیار مغزی است.

در بین کشاورزان ضرب‌المثل و اصطلاحی وجود

کم است و به همه نمی‌رسد.

صاحب کار در موقع بیل‌زدن افراد برای تشویق آنها مرتب با صدای بلند می‌گفت: «ماشاءالله به بیل‌زن یک چنگی من، من به قربان سر یک چنگی و ...» در این میان هر کدام از کمکی‌ها تصور می‌کرد که مورد تشویق صاحب باغ قرار گرفته است و همگی با این شیوه ابداعی صاحب باغ با جدیت و بیش از حد معمول کار می‌کردند و کار آن روز با ترفند صاحب تاکستان بهتر از ایام دیگر انجام می‌شد.

در هنگام باغ‌اسپاری شوخی و خنده بخشی از کار محسوب می‌شود اگر صاحب زمین به اندازه توان مالی خود و در حد زحمت بیل‌زن‌ها از آن‌ها پذیرایی نکند به طنز می‌گویند:

«سر بیل ما باد کرده به زمین فرو نمی‌رود.»

گاهی دسته‌جمعی دم می‌گیرند:

صاحب باغ می‌دهد نون و دوغ

کار می‌کنیم دروغ دروغ

صاحب باغ می‌دهد نون و ماست

بیل می‌زنم برایش چپ و راست

منظور باغ اسپارکن‌ها معمولاً از بین دوستان و اقوام صاحب باغ انتخاب می‌شوند.

دارد درباره هرس کردن و بیل‌زدن باغ انگور بر این مضمون:

«مو بر و دشمن، باغ اسپار و دوس»؛ بریدن (هرس)

مو را به دشمن و بیل‌زدن باغ را به دوست بسپار.

راوی:

محمود عباسی، ۵۷ ساله، (ملاقات در سال ۱۳۷۵)

عده‌ای درباره این اصطلاح می‌گویند: برای هرس کردن و بریدن شاخه‌های اضافی مو در بهار باید دقت زیادی کرد و شاخه‌ها را باید طبق اصول موکاری خیلی کوتاه کرد، چون هرچه شاخه‌ها کوتاه‌تر شوند و بریدن آنها دقیق‌تر باشد، رشد درخت و میزان محصول آن در آن سال بیشتر می‌شود.

بنابراین اگر کسی از صاحب باغ راضی نباشد، شاخه‌ها را خیلی زیاد کوتاه می‌کند (به خیال اینکه به صاحب باغ ضرر می‌زند) و بیل‌زن هم اگر از دوستان باشد در بیل‌زدن باغ دقت لازم را خواهد کرد. به همین